

Glosová, Michaela

Zámek ve Vlašimi z pohledu nových nálezů při opravách

Archaeologia historica. 2000, vol. 25, iss. [1], pp. 147-[158]

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/140371>

Access Date: 19. 02. 2025

Version: 20250219

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Zámek ve Vlašimi z pohledu nových nálezů při opravách

MICHAELA GLOSOVÁ

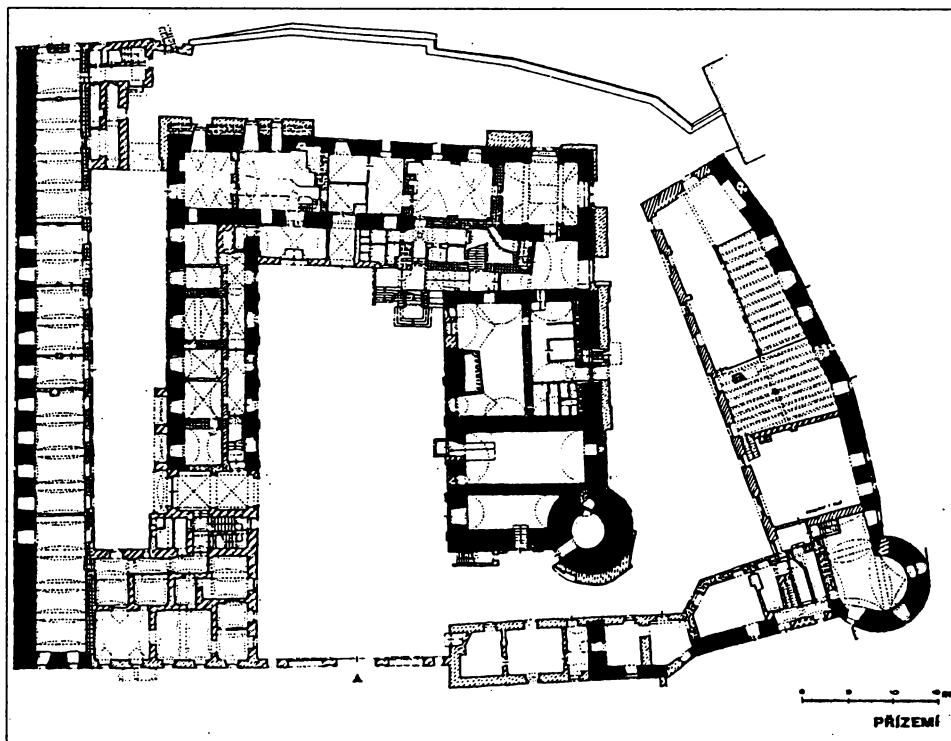
Ze stavební historie zámku

Zámek ve Vlašimi patří mezi nejzajímavější památky okresu Benešov a jeho význam z pohledu stavební historie daleko přesahuje hranice regionu.

Velkým přínosem pro poznání historie a stavební historie zámku bylo zpracování stavebně historického průzkumu celého areálu od SÚRPMO (autoři Kašička–Novosadová) v roce 1974, jehož výsledky pak byly oběma zpracovateli publikovány v časopise Památky a příroda r. 1980. Středověkým vývojem se dále zabýval T. Durdík v článku „Ke středověké stavební podobě hradu ve Vlašimi“ ve Sborníku vlastivědných prací z Podblanicka č. 29 z r. 1988, dále o hradu píše ještě v několika publikacích (Encyklopedie českých hradů 1995, Kastellburgem des 13. Jahrhunderts in Mitteleuropa, 1994, Hrady kastelového typu 13. století ve střední Evropě, 1998 a v dalším). Významným příspěvkem byly i dílčí články (Úlovec, Památky a příroda 1986; Váňová, SVPP 1979, 1988). Přes to je ve stavební historii vlašimského zámku ještě velmi mnoho nejasného. Bohužel nebyly využity mnohé možnosti k poznání stavební historie, které skýtaly postupně probíhající opravy zámku od 70. let, zanedbala se dokumentace, která mohla v mnohém objasnit stavební vývoj a dokonce došlo i k přehmatům, které ochudily zámek o řadu autentických konstrukcí a architektonických článků. Tím také zaniklo nemálo možností identifikovat přesněji jednotlivé stavební etapy vývoje zámku.

Původní hrad, který dnešní zámeckou podobu získal mnoha přestavbami v průběhu věků, mohl vzniknout již r. 1303, jak uvádí starší literatura (Bienenberg 1785) s odvoláním na nezvěstnou vlašimskou „Knihu pamětní“. Nejstarším držitelem hradu, připomínaným v pramenech k roku 1318 byl pan Hynek z Vlašimě. Páni z tohoto rodu založili někdy v 1. polovině 14. stol. kostel sv. Jiljí v jednom ze dvou podhradních městeček (Kašička–Novosadová, 1974; Sedláček, 1927). R. 1363 zakoupil Vlašim královský purkrabí na hradě Svojanově Michal spolu s bratrem Pavlem, kteří byli bratry pražského arcibiskupa Jana Očka z Vlašimě a další arcibiskup pražský Jan z Jenštejna byl jejich synovcem. Doba jejich držení – do r. 1413 – znamenala mimořádně významnou etapu ve vývoji hradu. Gotické hradní jádro vzniklé v průběhu 14. stol. má pravidelnou, téměř čtvercovou dispozici s původně dvěma okrouhlými věžemi v čele (tedy kastelového typu), z nichž se dochovala pouze jedna na severovýchodní straně. Z nejstaršího období pochází zdivo neobvykle širokého severního paláce, zachované až do výše 2. patra, dále je zachován gotický západní palác do výše 1. patra a někdejší hradba jádra na jižní straně tvořící jižní zeď jižního paláce. Není dosud jasné, zda měl hrad tuto pravidelnou dispozici od svého vzniku, nebo zda ji získal ve 2. pol. 14. stol. v době držení rodu pánů z Vlašimě, z něhož pocházeli dva pražští arcibiskupové, jejichž vysoké mocenské postavení a styky s Francií byly předpokladem takovéto v našich zemích mimořádné dispozice. Od r. 1413 držel Vlašim rytíř Jan z Chotěmic, královský rada a hejtman ve Vratislavi a Svídnici se syny Jiříkem a Tomášem.

Další významnou etapou vývoje hradu byla éra jeho držení rodem Trčků z Lípy. Rytíři Mikuláš Trčkovi z Lípy, hejtmanovi čáslavského kraje byl vlašimský hrad se všemi statky prodán r. 1443. Po jeho smrti r. 1453 panství Vlašim dostal jeho syn Mikuláš, významný velmož tehdejší doby, aktivní podporovatel krále Jiřího z Poděbrad i krále Vladislava II., hejtman kraje kouřimského, který Vlašim držel až do r. 1509. Městu Vlašim vymohl r. 1488

Obr. 1. Vlašim, zámek. Přízemí zámku ve stavebně historické analýze SÚRP MO: Černé zdivo gotické, mřížky kolmé na konstrukci – renesanční, šikmá šrafura – barokní, šikmé dvojčáry – klasicistní, tečkované – novodobé. Hypotetické zařazení – přerušované. Podle F. Kašíčky – upraveno (jižní palác a konirna) dle nových nálezů autorkou.

dva výroční trhy (Kašíčka–Novosadová, 1974). V té době pravděpodobně dorůstá hradní jádro téměř dnešní výše (pokud jí nedosáhlo již předtím), vzniká mohutné vnější opevnění, tvořené hradbou přes 2 m silnou s nárožními dělovými baštami, které je dochováno na jihu v jižní obvodové zdi bývalé konirny, na západě v tarasní zdi pod novodobými přízdívkami, na severu v severní zdi bývalého pivovaru a na východě zčásti ve východní obvodové zdi budov navazujících na nárožní okrouhlou baštu. Na této straně bývala i vstupní brána. Další bašta, snad s břitem stála podle stabilního katastru ještě v r. 1841 na severozápadní straně poblíž novodobé budovy sodovkárny. Vysoké státní funkce Mikuláše Trčky z Lípy a jeho aktivní služby panovníkům naznačují potřebu reprezentačního rodového sídla. Lze předpokládat, že z této doby pochází jižní palác hradního jádra, jak vyplývá z nálezů donedávna neznámých arkád v jeho přízemí.

Pozdně gotické vnější opevnění bylo ještě zmnoženo, patrně až za držení synů Mikuláše Trčky, Zdeňka a Mikuláše v 1. třetině 16. stol. širokým příkopem a valem s bastiony kolem hradby s baštami, jak dokládá situace Josefského mapování kolem r. 1780 (Kašíčka–Novosadová, 1974, Úlovec 1986). V téže době – roku 1523 stavějí Zdeněk a Mikuláš v městečku Vlašim nový kostel, dochovaný v této pozdně gotické podobě. Ke konci období dochází mezi bratry k neshodám a v r. 1533 se velký trčkovský majetek dělí, při čemž vlašimské panství dostává Zdeněk. Roku 1543 Zdeněk umírá a Vlašim přechází na syny jeho synovce Jana Trčky na Lipnici, Buriana, Ferdinanda, Jaroslava, Zdeňka a Mikuláše. Ti prodali r. 1546 vlašimské panství Markvartovi Stranovskému ze Sovojovic. Lze předpokládat, že období po r. 1533, charakteristické dluhy a soudními spory přineslo vlašimskému zámku po stránce stavební již jen stagnaci. Od Markvarta Stranovského koupil r. 1550 vlašimské panství Gabriel Klenovský z Ptení a od r. 1562 jej držel jeho syn Aleš Klenovský

spolu s duševně slabým bratrem Janem. V r. 1578 Aleš Klenovský panství rozdělil, aby se vyhnul pomluvám, že zadlužil i majetek svého bratra. Popis hradu z této doby zachycuje pravděpodobně ještě převážně gotický stav. Za držení Aleše Klenovského se statek již s dluhem zakoupený ještě více zadlužil a postupně se dostal do rukou největšího věřitele, jeho švagra Viléma Vostrovce z Královic, královského rady a prokurátora království českého. Schaller uvádí, že Vilém Vostrovec postavil v r. 1585 zámek a opevnění (v pramenech však nebyl tento údaj nalezen). V r. 1580 již držel Vostrovec Alšův díl a v roce 1588 mu prodává jeho rok předtím ovdovělá sestra Johanka z Královic, manželka Aleše Klenovského i díl Janův. Vilém Vostrovec zemřel již r. 1592, Vlašim pak držel jeho nejstarší syn Jan Vostrovec z Královic, královský rada, zemský soudce a nejvyšší komorník království Českého (Kašička–Novosadová 1974). Panství Vostrovců v letech 1580 až 1620 znamená čtvrté významné období ve stavebním vývoji hradu, kdy je dovršena jeho proměna na renesanční zámek. Přestože pro to nemáme písemné doklady, dochovaná podoba zámku ve Vlašimi svědčí o zásadní renesanční přestavbě. Hmotu paláců dosáhla jednotné dnešní výškové úrovně, byla proražena nová okna, často sdužená, vloženy klenby, nastavena věž od 3. patra, úplně přestavěno západní křídlo, do severozápadního rohu vloženo nové schodiště, s představeným portikem, s původně otevřenými arkádami. Jak vyplývá z nálezů, zřejmě v této době byla také k jižní pozdně gotické hradbě přistavěna konírna a patrně provedena úprava přízemních arkád jižního paláce. Jan Vostrovec byl po bitvě na Bílé Hoře r. 1620 pro aktivní účast odsouzen na doživotí a jeho jmění zkonfiskováno. Vlašimské panství koupil r. 1622 Bedřich z Talmberka, císařský rada, komorník a president nad apelacemi. R. 1627 došlo na panství ke vzbouření poddaných a z následujícího roku se zachoval popis zámku, kde se praví: „Zámek Vlašimě od kamene v starých zdech obnovený a v mnoha místech nedostavěný, od lidu vojenského vyplundrovaný, pokoje nad vraty ohněm spálené ...“, tedy zámek z doby Jana Vostrovce ještě zcela nedostavěný byl vyplněn a vypálen. Další stavební aktivita patrně sledovala dílčí dostavby zámku a odstranění škod. Po smrti Bedřicha z Talmberka r. 1643 dle závěti dostal vlašimský statek jeho mladší syn Jan Arnošt

Obr. 2. Vlašim, zámek, čestné nádvoří s nálezem arkád na fasádě jižního (levého) křídla, 1998. Foto autorka.

a po něm r. 1654 starší bratr František Vilém, který statek velmi zadlužil. Po jeho smrti dostal Vlašim další z bratrů Jan František z Talmberka. Z r. 1665, kdy zboží vlašimské kupuje kněžna z Portie, rozená Kavková z Řičan, je dochován popis zámku, kvůli dělení a prodeji majetku, který zachycuje patrně poslední renesanční podobu zámku, tak jak ji získal za Vostrovců z Královic. Po smrti kněžny z Portie dědí vlašimské panství její starší dcera Františka Benigna, provdaná za hraběte z Weissenwolfu. Její syn František Antonín staví ve Vlašimi (v dnešní vsi Bolinka) r. 1704 Loretánskou kapli a ve městě nové děkanství. Z období baroka pochází přestavba a přepatrování jižního křídla zámku vložím valených výšečových kleneb a řada dalších úprav v areálu. Při přestavbě jižního křídla byly zazděny i arkády v přízemí. Další majitelkou Vlašimi se stává dědictvím r. 1730 Marie Josefa z Trautsonu, provdaná za Karla Josefa knížete z Auersperka, jejíž dlouhé držení panství zahrnuje přechod od baroka ke klasicismu. Z této doby pochází přestavba velké pivovarské budovy a části přilehlých stavení na východní straně na starším zdivu. Dílčí přestavby či úpravy byly provedeny i v severním a západním zámeckém křídle, např. r. 1771 byla zřízena ve 2. patře zámecké věže nová kaple sv. Vincence. R. 1775 byl založen na místě obory v údolí řeky Blanice anglický park, postupně obohacovaný romantickými stavbami (Kašička–Novosadová, 1974, Sedláček 1927). Klasicistně byla upravena všechna vnější průčelí. Nádvoří získalo v jedné z etap členění pilastry a slepými arkádami. Před r. 1841 byly zasypany valy a příkopy. (Na stabilním katastru z r. 1841 již nejsou zakresleny.) Klasicistně byla přestavěna konírna, jak dokládá letopočet 1841 na jejím portálu. Pozdně klasicistní je výstavba jihovýchodního křídla, při níž byla ubourána k severu zalomená část koníren, která asi sledovala jihovýchodní pozdně gotickou hradbu a dále výstavba jihozápadního zámeckého nárožního stavení, obsahující v přízemí část křídla konírny. V neznámé době byla zbořena jihovýchodní „Bílá věž“, jejíž jasný půdorys již nenacházíme na stabilním katastru. Architektura pozdního klasicismu je charakterizována na průčelích vysokým pilastrovým řádem a tato úprava je dochována na nádvoří, jihovýchodním a jihozápadním křídle. Čestné nádvoří bylo uzavřeno mřížovou branou s plastikami lvů a kozorohů. Na ni byla později orientována novogotická brána. Uvnitř zámku došlo rovněž k řadě klasicistních zásahů, např. divadelní sálek ve 2. patře severního křídla, nové vnitřní dveře, dvorní přístavba západního křídla apod. Dále byla adaptována budova bývalého zámeckého pivovaru, nastavena bašta a navazující budovy při pozdně gotické hradbě, provedena přístavba jižního zámeckého křídla v hospodářském dvoře na arkádových obloucích. Interiéry zámku byly bohatě vybaveny dřevorezbami v l. 1845–70, z nichž se dochoval jen tzv. Erbovní sál v 1. patře západního křídla.

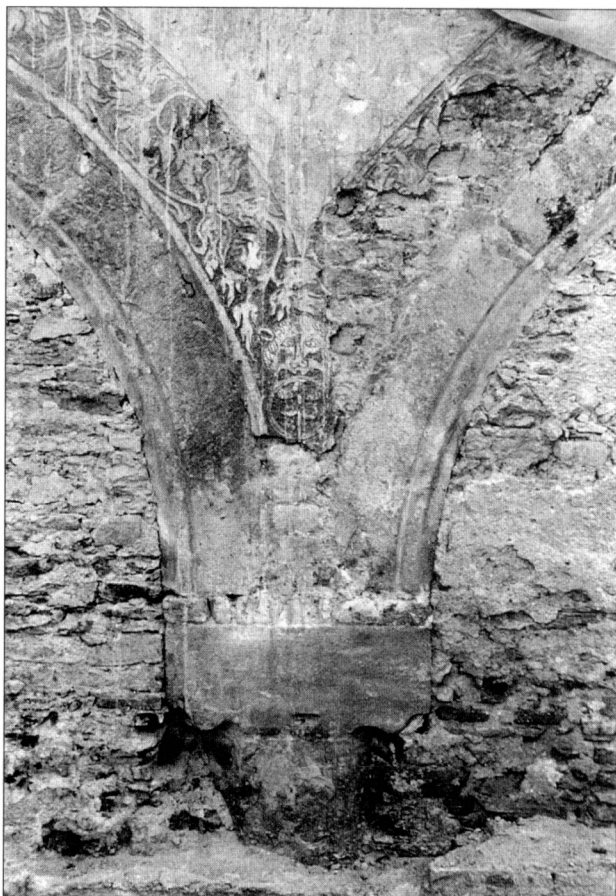
Popis nálezu arkád v zámku

V květnu roku 1997 při opravě omítek fasády jižního (tzv. levého) křídla zámku v čestném dvoře se ve 3., 4. a 5. poli, tvořeném pilastry na fasádě od jihozápadního rohu nádvoří, objevily v přízemí kamenné arkády, o nichž dosud nikdo nevěděl. Arkády byly nalezeny celkem čtyři; v jihovýchodním a jihozápadním krajním poli objeveny nebyly, jejich existenci však nelze stoprocentně vyloučit, neboť zdivo nebylo v horní partii úplně odhaleno (v době návštěvy odborného pracovníka PÚSČ). V jihozápadním krajním poli, hned vedle terasy, se na kamenném lomovém zdivu zachovala větší plocha celkem kvalitní pekované, zřejmě renesanční omítky s nátěrem lomenou bílou, stejného charakteru, jako dochovaná omítka nad arkádami. V tomto krajním poli se v místě dnešního okna nacházely původně dveře, jak svědčí zadržívka z lomového kamene nad terénem. Arkády jsou převážně z červeného, zčásti i ze světlého pískovce, jejich oblouky mají půlkruhový tvar, jsou složeny z několika kusů s vnitřním lícem profilovaným oblounem a téměř pravouhlou lištou a spočívají na kamenných sloupech, z nichž se zachovaly dva a malá část třetího. Světlá šířka arkád je asi 279–280 cm, světlá výška od dnešní úrovně nádvoří asi 265 cm, výška sloupů 113–114 cm, šířka kamenného žebra oblouku 30 cm. Horní oblouk arkád lemoval pás šedobílého sgrafita o šířce kolem 28 cm s rostlinnými a zvířecími motivy a bílou páskou

Obr. 3. Vlašim, zámek, nálezy arkád na severní fasádě jižního paláce. Zachovány dva sloupy – vlevo polygonální, vpravo kruhový, 1997. Foto autorka.

na vnějším i vnitřním kraji. Ve styku dvou nejvýchodnějších arkád, kde byly zbytky sgrafita relativně nejzachovalejší, je nad hlavicí kamenného sloupu motiv zvířecí hlavy s houčví v tlamě. Nelze vyloučit, že jde o zubař, ale špatně znázorněného. Další malý zbytek sgrafita se zachoval těsně vedle kamenného portálu barokních dveří, vlevo od nich. V některých místech, kde sgrafito zčásti opadlo, byla zachována jeho spodní vrstva, šedá ve hmotě, s rýsovanou vnější linií oblouku. Kamenné oblouky nesly stopy sytější růžového nátěru ve dvou vrstvách. Arkády byly zazděny zazdívkou převážně z lomového kamene, občas proložené cihlami. Zdivo nad kamennou arkádou, patrně pod opadáním obloukem sgrafita bylo z cihel, ve styku kamenných oblouků vodorovně pokládané, výše kladené jako klenba z cihel na výšku (výška cihly byla 25 cm). Původní kamenná zazdívka levé – nejvýchodnější dochované arkády byla ve střední části provedena až k terénu z cihel, zřejmě zde byl v zazdínce proražen dveřní otvor, později změněný v okno a dole zazděný cihlami. Dochované sloupky arkád byly z červeného pískovce a to dvou typů: sloup pod stykem dvou nejvýchodnějších arkád a zbylá malá část sloupu u východní stojky kamenného barokního portálu sestávají z polygonálního, patrně osmibokého dřívku (zazdívka nebyla při průřezu do hloubky odstraňována, proto se nelze vyjádřit přesněji), s polygonální patkou a z hlavice tvaru plochého kvádrů s vyžlabenými spodními okraji. Druhý, západnější sloup má přibližně kruhový tvar a kruhovou patku. Nesl obdobně na spodu vyžlabenou hlavici, pravděpodobně kruhovou, z níž se však dochoval pouze fragment pravé části. U všech dochovaných sloupů kamenné oblouky arkád nedosedají přímo na hlavice, ale na jednu vloženou vrstvu cihel. Čelní stěna hlavice polygonálního sloupu je zcela hladká, bez ozdob, pouze spodní strana profilovaná žlábkem, obloukem a znovu na kraji žlábkem, profilace směřuje rovnoběžně se šikmou stranou dřívku. Oba dřívky sloupů polygonálního i kruhového jsou od hlavice odděleny spárou šířky cca 1 cm, na kruhovém sloupu je pod spárou ještě jedna rýha v kameni. Dřívky sloupů jsou složeny z tamburů (polygonální ze dvou, kruhový ze tří). Patka polygonálního sloupu má na šikmých stranách u dřívku rovnou plošku, pak zkosení a další rovnou

Obr. 4. Vlašim, zámek, detail hlavice polygonálního sloupu a oblouků kamenných arkád se zbytky sgrafitové výzdoby, 1997. Foto autorka.

plochu. Přední strana patky je kratší, bez vodorovných plošek. Kruhový sloup má patku tvořenou zkosením, které po celém obvodu přechází rovnou v patku, tvořenou kruhovou částí, sedící na přibližně čtvercové desce. Ve styku mezi dvěma nejvýhodnějšími dochovanými kamennými oblouky arkád, v místě, kde končila dochovaná část sgrafita se zvětřící hlavou, byla pod sgrafitem zachována starší, nepochybně renesanční omítka tloušťky 2–3 cm, se spodním růžovým a přes něj bílým nátěrem, svědčící o starší úpravě arkády. V trojúhelníkové ploše nad pásem sgrafita nad oběma zachovanými sloupy a ve fragmentech na dalších místech nad oblouky byla dochována pekovaná renesanční omítka s narůžovělým a místy našedlým nátěrem, s hladkým, velmi živým, nerovným povrchem, tloušťky cca 1–1,5 cm. Omítka sgrafita měla tloušťku cca 1 cm a spolu s navazující narůžovělou omítkou byla nahozena přímo na cihelné zdivo. Přes tuto renesanční omítku (sgrafito a navazující narůžovělou omítku ploch) byla přetažena další, pozdější omítková vrstva tloušťky cca 2 cm, s hrubým povrchem, horší kvality, zachovaná pouze místy). V nejzápadnějším poli fasády, vlevo od okna, které bylo původně větší, je zachována omítka jednak ve spodní vrstvě, pekované, poměrně kvalitní – patrně renesanční, podobné jako nad arkádami, tloušťky 1,5–2 cm, která leží přímo na kamenném zdivu. Na této vrstvě byla položena cca 2 cm silná další vrstva omítky s několika vápennými nátěry – tři nejspodnější vrstvy lomenou bílou, další dvě přeštukované vrstvy lomenou bílou a na ní velmi světlý okr, přes tuto vrstvu nová vrstva omítky tloušťky 0,4–0,5 cm s nátěrem světlým okrem, přes něj další vrstvička cca 0,2 cm se světle šedým nátěrem a poslední středně šedý nátěr. V posledních vrstvách (od omítky tloušťky 0,5 cm) je provedena hrubá pásová bosáž, která je na jiném

Obr. 5. Vlašim, zámek, detail zbytku hlavice druhého polygonálního sloupu – vedle barokního portálu, 1997. Foto autorka.

místě – těsně u rohu terasy napekována. Tyto vrstvy jsou dochovány jen místy a jsou skryté nyní pod novou omítkou, prováděnou v době průzkumu. Arkády byly ve spodní části později, patrně při barokní a znovu při klasicistní přestavbě překryty plentou z cihelných úlomků a soklem, sestaveným původně z velkých, plochých, nepravidelných kamenů, při opravách doplňovaný omítkovou napodobeninou (např. v jihozápadním rohu). Přes arkády probíhaly klasicistní pilastry ze smíšeného nebo cihelného zdiva, přizděné přímo k arkádě nebo její zadržce. V období barokní přestavby byly arkády narušeny okenními a dveřními otvory ve zcela jiném modulu, při čemž byla pravá část oblouku a hlavice sloupu druhé arkády zleva zčásti zničena. Při přestavbě byla odstraněna i vrchní část oblouku třetí arkády, u níž osazením kamenného portálu barokních dveří došlo ke zničení převážné části druhého polygonálního sloupu a poloviny oblouku čtvrté arkády, jejíž sloup je možná skrytý za pilastrem. K dalšímu narušení došlo při osazování novodobých ležatých okének do míst barokních otvorů, avšak nižších, při čemž byly vsazeny nové překlady a velikost otvorů byla mírně upravena.

Popis nálezů v konírně

Další nález byl učiněn na budově konírny v jižní části zámku. Na její vnější, jižní straně se po odstranění spodní části novodobé omítky do výše oken objevilo kamenné lo-

Obr. 6. Vlašim, zámek, severní fasáda konírny, detail zdi s nálezem kvádrového sgrafita vlevo od zazděného třetího půlkruhového okna (od jihovýchodu). 1997, foto autorka.

mové zdivo někdejší pozdně gotické hradby kolem 2 m silné, s dodatečně proraženými obdélnými otvory oken, jejichž ostění byla obezděna cihlami. Okenní otvory byly v nedávné době zazděny z bezpečnostních důvodů. Starší omítkové vrstvy nebyly zjištěny. Vnitřní dvorní průčelí bývalé konírny, jehož zeď má tloušťku asi 90 cm – bylo při nešťastných úpravách pro trafostanici, sklady a garáže v 80. letech 20. stol. rozbito čtyřmi novodobými velkými vratovými otvory. Před tím již byla do této zdi proražena řada klasicistních oken a dveří s půlkruhovým záklenkem, takže z původního zdiva z lomového kamene zbyly jen menší úseky. Přes to se na odhaleném zdivu objevily fragmenty původní renesanční omítky, zdobené sgrafitem z velkých obdélníků kvádrového typu. Zbytky sgrafita se nacházejí po obou stranách třetího půlkruhového okna (jinak čtvrtého otvoru) od jihovýchodního rohu dvorní fasády další malý zbytek renesanční omítky byl zachován na západní straně půlkruhového okna, ležícího vlevo od dveří s půlkruhovým kamenným portálem. Fragmenty renesanční omítky mohou být také pod novodobou omítkou v horní části fasády – nad okna a výše. Obdélníky sgrafita byly odděleny širokou šedou spárou, okraj obdélníků lemovala úzká linka. Výška sgrafita byla 41 cm, šířku už nebylo možno zjistit pro fragmentárnost nálezů. V pilíři mezi prvními a druhými novodobými vraty (směrem od východu) se objevila levá část kamenného ostění pravoúhlého okénka, zazděného později cihlami. Na východní – levé straně na okénko navazovalo původní kamenné lomové zdivo, včetně horní a dolní části.

Interpretace nálezů

Nález arkád posunul naše znalosti o stavebním vývoji vlašimského zámku opět o něco dopředu. Profilace hlavic sloupů lze jednoznačně zařadit ještě do pozdně gotického období, pravděpodobně do 1. čtvrtiny 16. stol. Z nálezů na místě je zřejmé, že arkády prodělaly tři stavební fáze. Není úplně jisté, jak arkády vypadaly v době svého vzniku. Seříznutí a hladké kamenické opracování přední strany hlavice polygonálního sloupu, při čemž pro-

Obr. 7. Vlašim, zámek, čestné nádvoří, analyticky prezentovaný nález části objevených pozdně gotických, renesančně upravených arkád na fasádě jižního křídla, 1998. Foto autorka.

filace probíhá rovnoběžně s jeho šikmou stranou i zkrácená a upravená přední strana jeho patky naznačují, že by mohlo jít o úpravu druhotnou. Stejný dojem navozuje i seříznutá profilace hlavice kruhového sloupu, patka je však souměrná. V tom případě by patky i hlavice původně měly patrně souměrný tvar a stejná profilace by probíhala kolem celého dřívku sloupů. Nelze však také úplně vyloučit, že dochovaný tvar měly hlavice od svého vzniku. Ve prospěch této varianty hovoří analogie s mnoha městskými podloubími, kde většinou přední strana sloupu nebo pilíře je rovná. Na hlavice jistě původně dosedaly kamenné oblouky arkády přímo bez vložených cihel, neboť podobná úprava by u takovéto reprezentativní architektury nebyla možná. Takto vypadala pozdně gotická podoba arkád. Nelze s jistotou ani říci, zda původní oblouky z doby pozdní gotiky nebyly mírně hrotité a při jejich zvyšování pomocí cihel, vložených na hlavice pod žebra oblouku nebyl jejich tvar upraven do půlkruhu. Části kamenných žebířů, vložených do vrcholu obou dochovaných arkád, dokonce z jiného materiálu – světlého pískovce u 2. arkády zleva, mohou tuto úpravu naznačovat. Rovněž vzepětí třetího, pouze zčásti dochovaného oblouku se jeví větší, než u dvou dochovaných, téměř úplných arkád.

Ve 2. fázi při renesanční úpravě byly možná hlavice i patky ze předu a z boků osekány a hladce kamenicky zbrušeny. Výška arkád byla zvýšena vložením jedné vrstvy cihel na hlavice. Pravděpodobně současná s touto úpravou je spodní vrstva omítky na zdivu ve styku první a druhé arkády zleva, která se nachází pod sgrafitem. Snad při tom došlo i k úpravě tvaru oblouků. Všechny kamenické články byly natřeny sytě růžovou barvou. Celá tato úprava se jeví jako značně náročný statický zásah do zdiva fasády, pokud při něm na arkádách stálo zdivo vyšších podlaží. Nabízí se pak ihned otázka, jak staré je zdivo vyšších podlaží, když nyní víme, že arkáda je původně pozdně gotická. Uvedenou otázku však bez hloubkového průzkumu nelze vyřešit, takže s ní bude nutno počkat do příští opravy.

Při 3. stavební fázi byly arkády ozdobeny sgrafitem, lemujícím kamenné oblouky pásem o přibližně stejné šíři, s bohatým vegetabilním motivem a zvířecí hlavou. I při této

úpravě byly kamenické články natřeny sytě růžovou barvou, jejíž stopy přecházely na okraj sgrafita. Růžový nátěr barvy červeného pískovce překrýval i navýšení z cihel.

Arkády byly nalezeny čtyři, lze však předpokládat, že původně jich byl větší počet. Není zcela vyloučeno, že se ještě skrývají ve zdivu dvou západních polí severní fasády, jižního paláce, včetně pole skrytého přístavbou terasy. Ani v nejuvýchodnějším poli fasády nelze nález arkády úplně vyloučit. Sloupy arkády se zřejmě střídal – polygonální a kruhové. V období baroka došlo k výrazné přestavbě jižního paláce, k jeho přepatrování, vložení kleneb, rovněž k zazdění arkád v přízemí a proražení fasády novými okny ve zcela jiném rytmu.

Z nálezu původně pozdně gotických arkád je zřejmé, že celé jižní zámecké křídlo je o něco starší, než jsme se dosud na základě stavebně historického průzkumu Fr. Kašičky domnívali – pochází tedy z 1. čtvrtiny 16. stol. Arkáda vznikla jistě v době, kdy Vlašim drželi Trčkové z Lípy. Mohlo to být ještě v době Mikuláše Trčky, zemřelého r. 1509, který vzhledem k svému významnému postavení u královského dvora kromě dalších velkých stavebních akcí na Vlašimi jistě upravoval i jádro hradu na odpovídající reprezentační sídlo. Nelze vyloučit však ani to, že arkáda a tedy i celý jižní palác vznikl za držení jeho synů Zdeňka a Mikuláše. Ti postavili r. 1523 ve městě nový kostel sv. Jiljí, v němž se pod kruchtou nacházejí dva původně patrně rovněž kruhové sloupy, upravené později při barokní přestavbě kostela. Tato určitá, i když ne zcela jasná analogie, by poukazovala až ke konci 1. čtvrtiny 16. stol. V pozdějším období sporů mezi oběma bratry již nová výstavba na hradě není pravděpodobná.

Další renesanční fázi arkády je ještě obtížnější přesněji časově určit. Mohla se odehrát v době držení Vlašimi Gabrielem a potom Alešem Klenovským z Ptení (1550–1580–1588). Určitá provizornost úpravy – zvýšení arkády pomocí cihel místo řádných kamenických článků by mohla nasvědčovat, že se odehrála v době, kdy nebylo peněz nazbyt. Druhá renesanční fáze se sgrafitovou výzdobou se nejspíše mohla realizovat za panství Vostrovců z Královic (1580–1620), nelze však vyloučit její provedení i dříve.

Z nálezu kvádřového sgrafita na konírně lze usuzovat nejspíše na vznik konírny kolem roku 1580, kdy je výskyt tohoto typu sgrafita nejčastější. Konírna je tedy renesančního původu, postavená patrně za Vostrovců z Královic, nikoli až barokní, jak se domníval stavebně historický průzkum. Nález arkád byl při nové opravě analytickým způsobem zachován na průčelí a sgrafito i renesanční omítky restaurovány.

Z výše uvedeného je zřejmé, že i dílčí nálezy při opravách mohou významně přispět k objasnění jednotlivých etap stavebního vývoje.

Literatura

- ČÁREK, J., 1985: Městské znaky v českých zemích, Praha, 412.
DURDÍK, T., 1988: Ke středověké stavební podobě hradu ve Vlašimi, SVPP 29, 95–110.
DURDÍK, T., 1994: Kastellburgen des 13. Jahrhunderts in Mitteleuropa, Praha, 126–130.
DURDÍK, T., 1995: Encyklopedie českých hradů, Praha, 313–314.
DURDÍK, T., 1998: Hradý kastelového typu ve střední Evropě, Praha, 140–144.
DURDÍK, T., 1999: Ilustrovaná encyklopedie českých hradů, Praha, 600–601.
KAŠIČKA, F.–NOVOSADOVÁ, O., 1974: Zámek Vlašim, stavebně historický průzkum, Státní ústav pro rekonstrukce památkových měst a objektů, rkp.
KAŠIČKA, F.–NOVOSADOVÁ, O., 1980: Zámek ve Vlašimi a jeho stavebně historické proměny, Památky a příroda V., 129–140.
PODLAHA, A., 1911: Soupis památek uměleckých a historických v politickém okrese Benešovském, Praha, 285–286.
SEDLÁČEK, A., 1908: Místopisný slovník historický království českého, Praha, 965.
SEDLÁČEK, A., 1927: Hradý, zámky a tvrze království českého, díl XV., Praha, 181–189.
SLAVÍK, FR. AUG., 1889: Dějiny města Vlašimě a jeho statku, Tábor.
ŠIMEK, T., 1989: Hradý, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku – východní Čechy, díl VI., Praha, 531–533.
ÚLOVEC, J., 1986: Příspěvek ke stavebním dějinám vlašimského hradu, Památky a příroda 11, 347–348.

Zusammenfassung

Das Schloß in Vlašim vom Gesichtspunkt der neuen Funde

Das Schloß, ursprünglich die Burg in Vlašim entstand vielleicht schon im J. 1303, die älteste schriftliche Nachricht kennen wir aus dem J. 1318. Damals besaß sie Hynek von Vlašim. Eine der bedeutendsten Etappen ihrer Geschichte und Baugeschichte stellt die Zeit dar, in der sie den Herren von Vlašim gehörte. Aus diesem Geschlecht stammten auch die Erzbischöfe Jan Očko von Vlašim und Jan von Jenštejn (1363–1413). Vielleicht in dieser Zeit bekam das Burgkern die fast quadratförmige Disposition mit zwei rundlichen Türmen an der Frontseite (Typ Kastell) und mit dem nördlichen und westlichen Palas. Eine weitere bedeutsame Epoche stellt die Zeit der Besitzer aus dem Geschlecht Trčka von Lípa (1443–1546) dar. In dieser Zeit entstand die mächtige Außenbefestigung mit Eckbastionen (erhalten vorwiegend in den Mauern der späteren Zubauten), Gräben und Wälle und auch der südliche Palas, wie es aus diesem Beitrag offenbar ist. Die vierte bedeutsame Periode in der Entwicklung des Schlosses ist die Zeit der Besitzer aus dem Geschlecht Vostrovec von Královice (1580–1620). Damals wurde die Burg zu einem Renaissanceeschloß wesentlich umgebaut.

Bei einer Reparatur der Südflüßelfassade im Ehrenhof des Schlosses wurden im J. 1997 im Erdgeschoß die von Barock- und Klassizismusumgestaltungen teilweise zerstörten Steinarkaden entdeckt. Sie sind vorwiegend aus dem roten und zum Teil auch aus dem hellen Sandstein gebaut. Die Bögen haben die halbrunde Form und ruhen auf den Steinsäulen, von den zwei ganz und die dritte im Fragment erhalten sind. Der obere Arkadenbogen saumen grauweiße Sgraffitos mit tierischen und planzlichen Motiven und mit einem weißen Band am Innen- und auch am Außenrande. Es gab hier zwei Typen von Säulen, die wahrscheinlich einander wechselten – die linke erhaltene Säule und das Fragment links vom Steinportal bestehen aus einem polygonalen, wahrscheinlich achteckigen Schaft, einem polygonalen Sockel und aus einem flachen quaderförmigen Kapitell mit kannelierten unteren Rändern. Die zweite erhaltene Säule hat den annähernd ringförmigen Durchschnitt und Sockel und trug ein ähnlich kanneliertes wahrscheinlich rundes Kapitell, es ist jedoch nur ein Fragment vom rechten Teil erhalten. Die steinernen Arkadenbögen sitzen nicht direkt auf Säulenkapiteln, sondern auf einer eingelegten Ziegelschicht. Unter dem Sgraffito erhielt sich ein älterer Renaissanceverputz mit rosenfarbigem und darüber gelbem Anstrich. Auf den Steinbögen waren Spuren des rosenfarbigen Anstrichs in zwei Schichten. Über dem Sgraffito erhielt sich der zeitgenössische Renaissanceverputz.

Die Analyse der Säulenprofilierung reiht sie in den spätgotischen Zeitraum, wahrscheinlich ins 1. Viertel des 16. Jhs. Die Arkaden erlebten vermutlich drei Bauetappen. Es ist nicht klar, ob in der Zeit ihrer Entstehung die Kapitelle symmetrisch waren, also ob die Kapitellprofilierung um die ganze Säule herum verlief, und ob die Vorderseiten der Kapitelle von polygonalen Säulen vom Anfang an in eine Ebene abgeschnitten und glatt bearbeitet wurden, oder ob es sich um eine sekundäre Herrichtung handelt. Die Rippentile aus dem hellen Sandstein weisen auf eine spätere Herrichtung der Arkadenbögen hin, die ursprünglich spitzig sein könnten. Während der 2. Phase wurden die Kapitelle wahrscheinlich von vorne und von Seiten gemeißelt, die Arkaden um eine Ziegelschicht erhöht, Mauernflächen mit dem unter dem Sgraffito erhaltenen Renaissanceverputz angeworfen und die Steinarbeiten satt rosig angestrichen. In der 3. Bauetappe wurden die Arkaden mit dem Sgraffito verziert und die Steinarbeiten wieder rosig angestrichen. Die Arkade entstand noch in der Zeit, als Vlašim das Geschlecht Trčka von Lípa besaß, die nähere Bestimmung ist nicht sicher. Das Übereinstimmen von gewissen Merkmalen mit der Kirche in Vlašim zeigt eher auf das 1. Viertel des 16. Jhs hin. Die erste Renaissanceherrichtung der Arkade konnte in den Jahren 1550–1588 verlaufen. Die zweite Renaissancephase mit dem Sgraffito-Verzierung stammt wahrscheinlich aus der Zeit der Herrschaft des Geschlechts Vostrovec von Královice. Aus dem Fund geht also hervor, daß der Südpalas noch die spätgotische Herkunft hat.

Der zweite Fund stellt das Quadersgraffito auf der Nordmauer eines Pferdestalls im südlichen Schloßteil dar. Daraus kann man schließen, daß der Pferdestall, der bisher für einen Barockbau gehalten wurde, bereits in der Renaissance um 1580 entstand. In dieser Zeit kam Sgraffitos dieser Art in Böhmen am öftersten vor.

Abbildungen:

1. Vlašim, Schloß. Erdgeschoß in der bauhistorischen Analyse von SÚRPMO: schwarz – gotisches Mauerwerk, kariert winkelrecht zur Konstruktion – Renaissance, schräg schraffiert – Barock, schräge Doppellinien – Klassizismus, punktiert – neuzeitig. Die hypothetische Einreihung – unterbrochen. Nach F. Kašička – von Autorin nach den neuen Funden aktualisiert (Südpalas und Pferdestall).
2. Vlašim, Ehrenhof mit den Arkaden, die an der Fassade des linken Südflügels gefunden wurden. 1988, Foto Autorin.
3. Vlašim, der Fund – die Arkaden an der Nordfassade des Südpalas. Zwei erhaltene Säulen – links polygonale, rechts runde. 1997, Foto Autorin.

4. Vlašim, Detail – das Kapitell der polygonalen Säule und Steinarkadenbögen mit Resten der Sgraffitoverzierung. 1997, Foto Autorin.
5. Vlašim, Detail – Kapitellfragment von der zweiten polygonalen Säule neben dem Barockportal. 1997, Foto Autorin.
6. Vlašim, Ehrenhof, der analytisch präsentierte Fund – Teil der spätgotischen, im Renaissancestil hergerichteten Arkaden, die an der Südflügelfassade entdeckt wurden. 1998, Foto Autorin.
7. Vlašim, Schloß, Nordfassade des Pferdestalls, Mauerwerkdetail mit dem Fund – Quadersgraffito links vom vermauerten dritten halbkreisförmigen Fenster (vom Südosten). 1997, Foto Autorin.